

el cartipàs

ciutat, patrimoni, memòria

núm. 159 / Olot, abril 2024

Coordinació: Xavier Puigvert • Edició: Ajuntament d'Olot - Cultura i Educació i Arxiu Comarcal de la Garrotxa

OPINIÓ / I SI EL BALL DE LA CABRETA NO FOS ANÒNIM?

Era el 1996 i, per primer cop, ballava la Cabreta, aquesta simpàtica figura de la faràndula olotina feta pel tàndem Àngel Rigall i Tavi Algueró. L'animaló va ballar una melodia que avui és coneguda arreu del país com el "Ball de la Cabreta" o "La Cabreta d'Olot", però que en aquell moment era encara una melodia força desconeguda. Els membres d'El Til·ler, l'entitat impulsora del Cornamusam, l'havien trobada en un llibret autoeditat el 1992 per l'Agrupació de Colles de Geganters de Catalunya, que portava per títol *Els balls de gegants. Reproducció de les partitures de l'arxiu d'en Joan Amades*. En aquest llibret, hi havia dues melodies olotines: el "Ball dels Gegants" (el del *nanari*) i un misteriós "Ball dels gegants". En la publicació no hi havia cap més informació sobre l'origen de les peces i l'ingent "arxiu d'en Joan Amades" tampoc no facilitava gaire la tasca de recerca. Com que la melodia era desconeguda arreu –no se'n tenia cap més informació– i se sabia que Amades havia fet treball de camp, es va concloure que es devia tractar d'alguna peça recollida per ell, probablement d'algun antic ball de gegants en desús, potser anterior a l'actual ball dels Gegants, i evidentment anònima. I no se'n va fer més cabal. A partir de llavors va ser, senzillament, "el ball de la Cabreta del Cornamusam", un ball orfe de figures havia trobat una figura òrfena de ball.

I així es va anar explicant i escrivint des de llavors, i així ho vam fer nosaltres, quan amb en Jordi Quintana i en Pau Benítez vam publicar la tardor passada el *Repertori d'emergència per a flabiolaires*: un quadernet digital (si el cerqueu a internet el trobareu amb facilitat)

que recull 33 peces del repertori tradicional flabiolaire, amb l'objectiu de facilitar que els flabiolaires d'entorns diferents puguem tocar plegats. Vam buscar melodies dels diversos indrets de la geografia del flabiol (Catalunya –nord i sud–, Menorca i Mallorca) i, pel que fa a la Garrotxa, ens va semblar que el "Ball de la Cabreta" podia ser un bon representant. Vam començar a compartir el document amb amics i persones properes i va ser llavors quan es van encendre les alarmes: la Liliana Tomàs, comissària de l'Any Joan Tomàs, ens va dir que recordava haver vist aquella partitura entre els papers del seu avi. Dit i fet: ens va enviar escanejades les fitxes manuscrites de la missió de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya de 1923 a la Garrotxa, on es recull la peça i on constava la partitura escrita pel seu avi i la fitxa. Resulta que Joan Tomàs i Bartomeu Llongueras van recollir aquesta peça a Olot d'un informant anomenat Esteve Triadú i Casadellà. Ell els la va cantar i els va explicar que es tractava del ball dels gegants del barri de Lorenzana, és a dir, els gegants de la foneria Barberí. Aquests gegants van ballar des del 1902, quan fo-

ren estrenats, fins al 1916, any en què foren venuts a Banyoles. I per què el ball va acabar traspaperat en un genèric "arxiu d'en Joan Amades"? Doncs perquè, després de la guerra de 1936-1939, els materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya van iniciar un periple que els va portar fins a l'exili a Suïssa i a un retorn a la Biblioteca de Montserrat el 1990, on actualment encara s'estan indexant. Mentrestant, alguns antics col·laboradors de l'Obra del Cançoner, com Amades, devien tenir en els seus arxius personals còpies i documents de treball de les missions de recerca. Segurament, aquesta melodia, sense la corresponent fitxa de context, era un d'aquests documents.

Ah, me'n descuidava: i de l'autor, què en sabem? Doncs, segons recull Josep Murlà de la premsa de l'època, aquells gegants ballaven un vals compost per Antoni Moner, en aquell moment flabiolaire de La Principal d'Olot. Potser aquest vals és l'actual "Ball de la Cabreta"? Pot ser que aquest ball sigui obra d'Antoni Moner i no una peça anònima? Des de la prudència, el que podem dir és que sembla una hipòtesi prou plausible.

JORDI PUIG I MARTÍN

ACGAX. FONS L'OCOT. AVIAR FERRÉ SUBIRÓS

A principis del passat mes de març ens va deixar la doctora Maria del Tura de Bolòs, nascuda a Olot l'any 1926 i personatge de referència de la saga familiar de científics i intel·lectuals que representen els Bolòs. La seva rellevància acadèmica li va arribar per una llarga carrera docent i de recerca, que la va portar a convertir-se en la primera catedràtica de Geografia Física de l'estat (1981), una fita encomiable per a una dona just al final de la dictadura i els primers anys de la democràcia. En aquest context va impulsar a la Universitat de Barcelona el grup de recerca EQUIP (Equip Universitari d'Investigació del Paisatge), que posteriorment es va convertir en el Servei Científicotècnic de Gestió i Evolució del Paisatge. En aquest marc va tenir l'oportunitat de col·laborar amb geògrafs de rellevància internacional com George Bertrand o Innokentij Petrovič Gerasimov.

Personalment, vaig tenir l'oportunitat de conèixer-la l'any 1994, quan era un estudiant de doctorat i ella, ja jubilada, continuava activament fent classes i treballant per la consolidació de l'anomenada ciència del paisatge. En concret, liderava en aquell precís moment el II Congrés de Ciència del Paisatge, un congrés dissenyat per

aprofundir en el coneixement de les relacions existents entre paisatge i medi ambient i reforçar la xarxa de contactes en l'àmbit internacional. En aquest marc va tenir la possibilitat d'enfortir la projecció d'una de les seves obres cabdals, *Manual de Ciencia del Paisaje. Teoría, métodos y aplicaciones* (1992), publicada a l'Editorial Masson sota la seva direcció.

Per als garrotxins, l'obra de referència és la seva tesi doctoral, presentada l'any 1966 a la Universidad de Madrid, sota la direcció d'un altre il·lustre geògraf català, el doctor Joan Vilà Valentí. Es tracta d'una monografia de geografia regional empeltada directament amb la tradició de Pau Vila i el seu llibre *La Cerdanya* (1926), publicat casualment el mateix any del naixement de la Maria de Bolòs, una mena d'auguri de futur. Amb aquests referents i la inspiració de l'escola geogràfica francesa, va elaborar la seva tesi doctoral *La Comarca de Olot. Estudio de Geografía Regional*, que posteriorment fou publicada el 1977 de la mà de les Ediciones de la Universidad de Barcelona. En aquesta magna obra va descriure una Garrotxa que avui és més un miratge que no pas una realitat, després de la profunda transformació que han viscut tant la seva geografia humana com els seus paisatges. Sens dubte, la seva tesi és un dels millors testimonis de la ràpida transformació del territori que van habitar els nostres pares i avis. Elles i ells tindrien avui dificultats per reconèixer-la si tinguessin l'oportunitat de reviu-la. Gràcies, Maria, per deixar-nos aquest preciós llegat que ens permet fixar de forma detallada i documentada una realitat geogràfica, d'un passat recent, gairebé extingida del tot. T'estarem sempre agraïts.

JOSEP VILA SUBIRÓS
Departament de Geografia
Universitat de Girona

BREVIARI

Aquest mes d'abril, a la basílica de Santa Maria de Castelló d'Empúries, dos **investigadors garrotxins** participen en un cicle de conferències sobre els sepulcres comtals emporitans. El divendres 19, a les 19 h, l'arqueòloga Bibiana Agustí Farjas (Olot, 1962) presentarà l'estudi de les restes òssies localitzades, i el divendres 26, a la mateixa hora, l'historiador de l'art Miquel Àngel Fumanal i Pagès (Barcelona, 1976) analitzarà la documentació referent a l'execució dels sepulcres.

...

A començaments d'any, el poeta i editor **Joaquín George** (Cassida, Argentina, 1989) va publicar cent exemplars d'un poemari concebut durant la seva estada a Olot dins del programa de l'any 2022 de la Residència FaberLlull. El títol de l'obra és *Salvem los volcanes*, un homenatge declarat a "la lucha contra la industria inmobiliaria que intenta construir sobre los volcanes extintos".

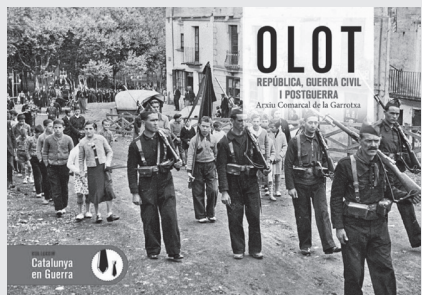
...

Ja es pot consultar al repositori Tesis Doctorals en Xarxa (TDX) la tesi de David Ferré Gispets (Sant Fruitós de Bages, 1994), titulada *Exèrcit i negoci. El proveïment militar a Catalunya durant el regnat de Felip V (1700-1746)*. L'estudi, premiat amb la Beca en Història Moderna i Contemporània 2022 de la Fundació Noguera i defensat a la Universitat Autònoma de Barcelona el juny de 2023, documenta la participació de **proveïdors (asentistas) olotins** en l'avitualment de l'exèrcit borbònic de guarnició a Catalunya durant la primera meitat del segle XVIII. Ferré, a més, aporta notícia del contracte d'edificació de la torre vora Castellfollet de la Roca, l'any 1689, amb el mestre de cases vigatà Pere Cases

COL·LECCIÓ LOCAL

MONOGRAFIES

ARXIU COMARCAL DE LA GARROTXA,
Olot. República, Guerra Civil i postguerra, el Papiol: Efadós, 2024, 184 p. (Catalunya en Guerra)

BARTOLOMÉ, José Luis,
LXX centos. Poemes de reciclatge, [S.l.]: l'autor, 2024, 88 p.

BUSQUETS, Lluís,
Quan la música s'esquerda, Barcelona: Comte d'Aure, 2023, 320 p. (Cadre Noir; 38)

CANAL, Jordi,
Dios, Patria, Rey. Carlismo y guerras civiles en España, Madrid: Sílex, 2023, 424 p. (Sílex Universidad)

LASA, Héctor,
De Tinder a Wallapop, San Cristóbal de la Laguna (Tenerife): Asterisco Escritores, 2024, 133 p.

MONTURIOL, Joaquim i DOMÍNGUEZ, Eloi,
El parlar de la Garrotxa. Versió revisada i ampliada, Olot: El Bassegoda, 2024, 301 p.

PUIGCORBÉ, Imma,
Vaques. Històries d'una veterinària rural, Valls: Cossetània, 2024, 158 p. (La Mandràgora; 19)

VALERI, Lola,
El sendero de Thra, Salamanca: Amarante, 2023, 204 p.

VILA SUBIRATS, Josep (ed.),
Cecilia González Carreras. Els

quaderns oblidats. Memorias de una dama de compañía en el París de la Gran Guerra, Barcelona: Carena, 2024, 393 p.

ARTICLES

AGUSTÍ, Bibiana et al.,
“La balma de les Picotoses (Ogassa, Ripollès): una parada de caça medieval”, *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 2021-2022, Ripoll: Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, 2023, p. 43-62.

CASACUBERTA, Margarida,
“L'impacte dels Jocs Florals a Catalunya (1859-1977): una cartografia literària al servei del patrimoni cultural”, *Frontissa*, núm. 46, desembre 2023, p. 2.

FONT, Pau,
“La grippe de 1918 en Barcelona y Cataluña: Frontera, emergencia social y ‘fiebre regionalista’”, dins M. FUENTES (coord.), *La grippe de 1918. Una aproximación política y cultural tras la pandemia de COVID*, Saragossa: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2023, p. 83-110 (=M. FUENTES (ed.), *The Flu Pandemic of 1918-1919. A Political and Cultural Approach from a COVID World*, Abingdon: Routledge, 2023, p. 54-73).

FONT, Pau,
“From the 1918 flu to Covid-19: A perspective from the Spanish case”, dins J. JURADO (ed.), *Health Crises, Counteractions and the Media in the Ibero-American World*, Brusel·les: Peter Lang Verlag, 2023, p. 23-41.

PRIETO-FLORES, Òscar i PRATS-BRUGAT, Eila,
“Desde que llegué a ahora he notado un cambio con el catalán’: el rol de la mentoría social en la adquisición de la lengua vehicular en niños/as y ado-

lescentes inmigrantes”, *Lengua y Migración*, núm. 15/2, 2023, p. 7-32.

PUJOLAR, Joan,
“El nacionalisme lingüístic post-nacional: universalitzar la parcialitat. Epíleg a la secció monogràfica ‘Llengua i neutralitat’”, *Revista de Llengua i Dret*, núm. 80, 2023, p. 99-108.

RAMÍREZ, Cristina,
“Cronologia i distribució territorial de l'arribada de refugiats ucraïnesos a Catalunya durant l'any 2022”, *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 96, desembre 2023, p. 107-130.

SOLÀ, Xavier,
“L'esclat de la Guerra dels Segadors a la Selva. La crema i destrucció de Riudarenes i Santa Coloma de Farners segons el procés notarial del bisbe Gregorio Parcero de 1640”, *Quaderns de la Selva*, núm. 35, 2023, p. 27-66.

TEXTOS ELECTRÒNICS

CURÓS, Joan i KARI, Nabil,
“A qualitative approach to the conservation and valorization of abandoned rural heritage: case study of the Traras Mountains (NW-Algeria)”, *The Journal of North African Studies*, núm. 28/5, 2023, p. 1046-1071. [en línia]. Disponible a: <<https://doi.org/10.1080/13629387.2023.2196617>>

FEU, Jordi et al.,
“Renovación pedagógica y nuevas gramáticas escolares”, *Encuentros. Revista de Ciencias Humanas, Teoría Social y Pensamiento Crítico*, núm. 20, gener-abril 2024, p. 206-220. [en línia]. Disponible a: <<https://doi.org/10.5281/zenodo.10052379>>

DEL DINOU AL VINT-I-U / L'ESCOLA BERNARDÍ LITE

JOAN BARNADAS (joan.barnadas@gmail.com)

De la meua escola en parlo poc perquè em va deixar ferides difícils d'oblidar. Vaig ser alumne del Grupo Escolar Malagrida (1968-1975), una escola típicament franquista. Compartia classe amb 40 o 50 companys, la meitat dels quals pràcticament no sabien ni llegir ni escriure i, per tant, no tenien cap interès a aprendre res. Alguns mestres els deien *pollinos* i només els exigien que “es portessin bé”, o sigui, que callessin i no molestessin. Jo era un cul de mal seure. M'avorria molt i no em “portava gens bé”. Per tant, solia ser víctima de la impotència dels mestres. Era un de tants. O més ben dit, era un dels belluguets més ben tractats. El meu cos i el meu esperit estaven protegits per ser de família coneguda, que era un grau en aquella escola. I, per a més inri, era fill de la secretària. Tot i així, el senyor Roura em va obrir el cap amb un esborrador de pissarra, que era la seva arma llancívola per avisar els que xerraven; el senyor Fabrellas em va rebotar la cara contra la paret i em va deixar KO; el senyor Burralló em posava un tap d'ampolla de xampany a la boca per evitar que xerrés, i el senyor Colomer em picava la punta dels dits amb un regle quadrat de fusta quan feia el beneit. O sigui, sovint. El senyor Vila era el més sàdic de la colla: et feia sortir a la tarima, aixecava parsimoniosament la mà esquerra i, quan tenies aquella galta preparada per rebre la plantofada, te la fotia amb la dreta. El senyor Becerra crec que no em va tocar mai, perquè li comprava les “fitxes” que ell ens venia per millorar el seu salari. Sovint, però, perdia els nervis i tustava a tort i a dret els *pollinos*, mentre li sortia bromera blanca per la boca. També havia estat víctima de les bufetades del director, el senyor Ferrer, per fer trapelleries a l'hora del menjador, visitar l'ala de l'edifici de les nenes, cantar cançons irreverents a la capella mentre celebràvem el mes de Maria o escapar-me de la missa del primer divendres de mes a Sant Esteve per anar a Cal Fat a fer un got de vi dolç i menjar coca ensucrada de can Sureda. Era un habitual dels passadissos, on ens expulsaven, i un expert en *fer línies*: “Me portaré bien en classe”. Amb 12 anys ja tenia un artefacte que em permetia escriure amb tres

bolis alhora. I tenia companys, amb menys capacitat econòmica, que treballaven per mi *fent línies*.

Però no volia parlar del nefast sistema educatiu que vaig patir, sinó de l'edifici de la meua escola. Recordo perfectament que m'intrigava entendre per què el terra de la meua escola no tenia rajoles. Era de ciment continu, de color gris fosc, amb quadrícules dibuixades i puntets al mig dels quadrats. En alguna aula les ratlles eren tortes i maldestres, i el nombre de puntets era aleatori. Doncs bé, aprofitant que enguany recordem la dictadura de Primo de Rivera i que una de les principals efemèrides locals del període va ser la visita del rei Alfons XIII i la col·locació de la primera pedra de l'escola, n'he pogut treure l'entrellat. Resulta que l'ajuntament de la dictadura va decidir rebaixar el cost del projecte de nou Grup Escolar que havia guanyat el concurs públic. Entre moltes altres retallades, com reduir el nombre d'aules, va eliminar la partida destinada a la compra de les rajoles del terra. Les mancances de l'edifici eren tan grans i evidents que, a mig fer, els pares dels futurs alumnes van arribar a denunciar que l'edifici amenaçava ruïna. Quan la dictadura es va acabar, l'ajuntament restaurat va recuperar el projecte inicial i va refer l'edifici. Però, pel que es veu, la partida no es va recuperar.

També m'he assabentat que el terreny a tocar de la plaça Estrella que el promotor de la urbanització, Manuel Malagrida, havia ofert a l'ajuntament democràtic per fer-hi l'escola, finalment no va ser cedit. A l'hora de la veritat, ja en plena dictadura, el va canviar per un altre vora riu, més petit i insuficient per fer-la. Per això, l'ajuntament va haver de comprar el terreny contigu. Si al que ja sabem sobre el prohom de la dictadura de Primo de Rivera, hi afegim que va comprar un avió per a l'exèrcit insurgent del general Franco en plena Guerra Civil, com il·lustra el nou llibre de fotos que ha publicat l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, penso que ha arribat l'hora de rebatejar l'escola. Què us semblaria, Escola Bernardí Lite? O Ramon Pla i Coral? O Marian Vayreda? O Ramon Calm? O Joan Arnaus?

ANIVERSARI / CENTENARI DEL PINTOR MARIAN OLIVERAS VAYREDA

Marian Oliveras Vayreda va néixer el 24 d'abril del 1924 a Olot. Es va formar a l'Escola Municipal de Belles Arts d'Olot i va destacar com a pintor d'olis i aquarel·les elaborades a partir de l'impressionisme abstracte i el puntillisme. També va ser autor d'alguns murals de grans dimensions, el més conegut dels quals era un mural ceràmic a la plaça Mercat, d'Olot

Director del taller de sants familiar L'Art Cristià i membre del col·lectiu d'avantguarda Indika d'artistes visuals de Figueres, se'l considera un dels renovadors del paisatgisme pictòric olotí que havia impulsat el seu avi Marian Vayreda. Va morir l'any 1997.

DOMINIC MULLI, M. OLIVERAS (1990)

DOMÈNEC MOLI

Qui escriu no s'ha sentit mai *rata d'arxiu*. Com deia l'amic Ramon Grabolosa, li ha interessat més la història païda que no pas els documents vells per desxifrar o interpretar –tampoc no té prou coneixements per fer-ho. Però, una vegada es va veure en la necessitat de cercar un document que li era imprescindible per entendre una història, i va anar a un poble d'hivern, ciutat d'estiu, a la recerca de la baula desitjada.

L'arxiu –si és que en podem dir així– constava que residia en el mateix edifici de l'ajuntament. La senyoreta molt amable que el va atendre no va dubtar ni un segon a donar-li les claus del pis de dalt, on li va dir que hi havia l'arxiu. Primera sorpresa: obrir la porta, entrar i trobar que el pis estava curull de papers dins d'unes carpetes alineades en tres o quatre fileres de prestatgeries. El paper que buscava havia de pertànyer a l'any 1904 i cada carpeta duia escrit un any a la portada. En teoria, doncs, la cosa era fàcil. A la pràctica, dins de la carpeta de l'any que tocava hi havia una infinitat de papers, però ben pocs de l'any quatre. Després de molt remenar i obrir i tancar carpetes, quan ja quasi havia renunciat a la recerca, el paper que era objecte del meu desig apareix dins de la carpeta de 1917. Agafo el document, tanco la porta, baixo al pis inferior, on hi havia el personal municipal, i la mateixa senyoreta d'abans m'explica que, si vull, puc emportar-me'l, que a ells no els serveix per a res. En faig una fotocòpia i retorno el paper, el destí del qual és tan incert com el

del rei emèrit, i quedo absolutament escandalitzat de com, en alguns llocs –i penso que aquest no deu ser l'únic–, es tracta el bagul dels records.

Segons del doctor Joaquim Danés i Torras, hi va haver un temps, cap al segle XVI, que tota la documentació d'arxiu que es guardava a la nostra ciutat era dins d'una caixa de fusta. Més tard, ja en el segle XIX, estava situat sobre una prestatgeria molt senzilla. L'any 1924, el descriu ficat dins d'unes habitacions on hi havia de tot. Un traster, vaja. Llavors, ell mateix va agafar el càrrec d'arxiver i va iniciar l'ordenació de tot el paperam. En aquesta feina el va trobar el cop d'estat del 36, a càrrec de les hosts feixistes, i el doctor va explicar totes les facècies que va comportar aquell terrible esdeveniment per a la documentació local i com es va salvar tot el que es va poder de l'arxiu eclesiàstic de Sant Esteve d'Olot (*Història d'Olot*, volum XXII).

Un cop acabada la guerra, les successives regidories de Cultura foren adjudicades a persones properes al futbol, però l'arxiu requeria una dedicació que, finalment, li oferirien els ajuntaments de la monarquia, a partir del 75. Avui, amb un edifici nou –que va moure moltes crítiques, com passa sempre que quelcom ultrapassa l'estètica tradicional i quotidiana–, el nostre arxiu es pot considerar una institució modèlica. A més, hi exerceixen una tasca immillorable uns professionals que sempre he pensat que tenen més informació al cap que la que està dipositada en els prestatges.

ELS NOMS DE LA TERRA / TOTX I OIX TORTS

XAVIER PUIGVERT I GURT

Hi ha noms torçats que són de molt mal redreçar. Encara roents, cops de mall poc encertats els van desfigurar. Ara, quan tothom sap que necessiten un retoc, ja és massa tard i només picaríem ferro fred. Deixem-ho córrer?

Això és el que passa amb l'efemèride garrotxina de *la batalla del Toix*, vella de cent-cinquanta anys. El març de 1874, els carlins d'en Savalls i els liberals d'en Nouvilas se les van tenir prop de Castellfollit de la Roca durant la tercera i última de les guerres que els van enfrontar. Els primers en van sortir vencedors, mentre que els segons en van sortir ben escaldats i, com deia un romanço coetani, van deixar per terra “morts, malferits, a fer malves”. Però, escopetades a part, el problema de la batalleta no és com interpretar-ne la transcendència, sinó com anomenar-la correctament. El temps ha volgut que el topònim que dona nom a l'heroïtat no s'avingui amb el titular del terreny: *el Toix* no ha existit mai; l'indret s'anomena *el Totx*.

És difícil identificar el responsable de la deformació inscrita en els annals marçials, corregida civilment en l'*Onomasticon Cataloniae* per Joan Coromines (1997) i en el *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* per Teresa Planagumà (2003). Però, si ens posem a exigir explicacions, no podem deixar d'as-

senyalar que la influència del topònim veí *Oix* hi ha jugat un paper clau, crític, definitiu. El nom *Oix* –documentat en el segle X sota les formes *Ovoxo/Evoxo*– comparteix amb *el Totx* la simplicitat monosil·làbica i la complexitat etimològica. També tenen en comú que són únics, sense paral·lels en altres contrades, cosa que ens permetria extreure'n el suc. Forçant la recerca per obtenir respostes, trobem que *totx* és el bastó dels pastors dels Pallars i la Ribagorça; que *totx!* consta com una interjecció emprada per cridar les ovelles en algunes zones del País Basc; que *oix!* servia aquí per dirigir els porcs cap a la cort i que els carreters cridaven *oixque* a les cavalleries per encaminar-les –“cap a l'esquerra”, diu amb precisió sorprenent el diccionari. Déu me'n guard, de donar a entendre que l'un i l'altre provenen d'onomatopeies basques o catalanes! No va per aquí la lliçó. El que vull assenyalar és que la seva composició enigmàtica ha obligat els parlants a treballar uns mots antics fins a fer-los més familiars. I el camp semàntic més proper per als habitants de l'alta Garrotxa era el de la ramaderia.

En resum, no ve d'una deformació més per a *Totx* (i per a *Oix*), punt i final d'una seqüència d'alteracions de topònims forjats en un idioma antic sense manual d'ús. La seva derrota al camp de batalla ve de lluny.

APUNTS I REPUNTS NATURALS / HOTELS D'INSECTES

EMILI BASSOLS I ISAMAT

D'un temps ençà, en parcs urbans i jardins públics i privats d'arreu del país, també en alguns indrets de la Garrotxa, han començat a aparèixer unes estructures artificials amb forma de caseta petita, amb teulat a dues aigües, més amples que estretes, aixecades del terra amb quatre potes de fusta i amb uns compartiments plens de diferents tipus de materials: troncs amb forats, canyes, pinyes apilades, branquillons, escorça, maons, pedres, cartrons... Són els anomenats hotels d'insectes. Per qui no n'hagi vist mai, s'ha d'imaginar una imatge similar a la del famós edifici de la *Rue del Percebe, 13*, tot i que en aquest cas els llogaters són bastant menys tronats. Darrere la instal·lació d'aquests hotels d'insectes hi ha una evident voluntat pedagògica i de sensibilització envers la conservació d'aquests animals i dels processos biològics essencials en els quals participen.

Si en volguéssim instal·lar algun, és important tenir en compte una sèrie de recomanacions sobre el disseny, la ubicació i les funcions, bàsicament per evitar que l'experiència pugui acabar en fracàs o en decepció.

En primer lloc, hem de dir que el disseny de l'estructura és clau. Com més gran sigui l'hotel, pitjor. La quantitat d'habitacles i compartiments pot quedar original i estèticament molt bonic, però no serà proporcional al nombre d'espècies, ni a la quantitat d'individus que els utilitzaran. A més, pot ser que els insectes que vulguem atraure siguin antagònics, és a dir, que no es portin gaire bé entre ells, o que inconscientment estiguem afavorint relacions de parasitisme. Són millors els hotels petits, ben dimensionats i específicament dissenyats per a un determinat grup d'insectes. Ah, i no és necessari que tinguin forma de caseta!

Seguim. En segon lloc, cal tenir molt clar quins insectes volem afavorir. En funció de si són crisopes, tisoretes, marietes, abelles, borinots, vespes o altres, col·locarem un tipus de material o un altre. Uns que

funcionen molt bé són les canyes foradades, que tenen com a hostes les interessantíssimes abelles solitàries. A aquest tipus d'abelles també els agraden els troncs amb forats. En ambdós casos, el diàmetre del forat determinarà l'espècie que l'utilitzi. En parcel·les on convingui potenciar la pol·linització, per exemple en plantacions d'arbres fruiters o vora l'hort, els hotels monoespecífics per a abelles solitàries poden ser de gran ajuda.

Un altre punt important és la ubicació. Si col·loquem els nostres habitatges de protecció oficial en un ambient molt aforestat, què ens fa pensar que els insectes l'escolliran com a refugi o lloc de reproducció, si aquest no és un factor limitant en aquell entorn concret? O si, per altra banda, l'entorn del voltant està tan degradat, com podem pensar que l'hotel seduirà els insectes perquè s'hi acostin? Els hotels d'insectes funcionen bé quan es col·loquen en ambients naturals que es gestionen amb criteris de naturalitat. Això vol dir deixar que l'herba creixi i que les flors floreixin, ergo, deixem el robot tallagespa tancat al cobert. No n'hi ha prou d'oferir aixopluc, els nostres hostes necessiten tenir l'aliment a prop.

L'orientació i la insolació també són aspectes fonamentals. S'han d'orientar, preferentment, al sud-est. És millor aprofitar el sol del matí i evitar que la forta insolació del migdia escalfi massa l'estructura. Convé que estiguin ben fixats i col·locats en llocs tranquils, per evitar desperfectes o agressions. I, finalment, assumir que caldrà tenir-ne cura. S'ha de trobar el millor moment de l'any per fer-ne el manteniment. Deixar-lo arreglat i acollidor ens garantirà l'ocupació per a la propera temporada. Per altra banda, tots sabem el mal efecte que fa un hotel abandonat.

És preferible construir el teu propi hotel a comprar-lo fet, tot i que l'oferta és ben variada. Per això, la planificació, la construcció i la col·locació pot esdevenir una situació d'aprenentatge en el marc d'un projecte educatiu global, que contribueixi a prendre consciència de la importància de la conservació dels insectes, en particular, i de la biodiversitat, en general. Som conscients dels grans i greus impactes que pateixen a tot el món: increment dels monocultius, ús excessiu de pesticides, destrucció de marges i vores de camps, alteració dels hàbitats, contaminació...

La instal·lació d'aquests petits hotels és una ínfima contribució que promou la conservació dels insectes i serveix per prendre consciència i, alhora, apropar-nos a aquest món apassionant, en el qual segur que quedarem enganxats.

JOSEP M. MUÑOZ

Ara fa vint anys, el 2004, s'inaugurava a Manlleu el Museu Industrial del Ter, ubicat en una antiga fàbrica, Can Sanglas, a la vora del riu Ter. El nou equipament, llegim a la seva pàgina web, volia “posar en valor el patrimoni cultural vinculat a la història de la industrialització i el patrimoni natural del Ter” i des de l'origen mateix es va associar al sistema territorial del Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya (MNACTEC). La denominació del museu, però, es va modificar l'any 2012, per l'actual de Museu del Ter, i encara que la mateixa web vol rebaixar el significat de la pèrdua de l'adjectiu *industrial*, tot afirmant que “aquest canvi no va representar un modificació de les línies de treball del museu”, el fet és que d'aleshores ençà el Museu del Ter, sempre amb l'eficaç direcció de Carles Garcia, ha orientat les seves activitats, sense oblidar la importància del patrimoni industrial, prioritàriament cap a la biologia i l'ecologia.

Aquest canvi d'accent respon, sens dubte, a les preocupacions del món actual, amb una sensibilitat mediambiental que, felixment, ho impregna tot, però posa de manifest també la dificultat de situar el fet industrial en un lloc destacat del nostre imaginari col·lectiu. Al capdavant, durant molts anys les fàbriques s'havien vist com un lloc insalubre (a les obreres del tèxtil se les havia arribat a conèixer amb el nom de “xinxes”!), sorollós i pol·luent, i se les va desplaçar així que es va poder dels centres urbans cap a la perifèria. Al mateix temps, bona part del patrimoni industrial era negligit i sovint destruït irremediament. És cert que, com en tantes altres coses, la recuperació de la democràcia i l'autonomia a finals dels anys 70 va comportar una revaluació i defensa d'aquell patrimoni. Així, la Generalitat va fer seva una iniciativa de l'Associació d'Enginyers Industrials i l'any 1984 va obrir a Terrassa, en una antiga fàbrica tèxtil, el Museu Nacional de la Tècnica i la Ciència, que pel camí va perdre el tercer element de la denominació original: de Ciència, Tècnica i *Arqueologia Industrial*. Un any després, el 1985, tenia lloc a l'antic mercat barceloní del Born la gran exposició “Catalunya, la fàbrica d'Espanya: un segle d'industrialització catalana, 1833-1936”, comissariada pels historiadors Jordi Nadal i Jordi Malquer de Motes, i que volia recordar que som la mena de país que som gràcies a la industrialització.

Una industrialització que ha fet, també, que Olot sigui la mena de ciutat que és. Encara que aquí, com a tants altres llocs, la protecció i reivindicació del patrimoni industrial no tingui la centralitat que el passat (i el present) industrial de la població demanaria. Fixem-nos, si no, en la protecció que ofereix el Pla d'ordenació urbana d'Olot, aprovat l'any 2003. En aquest pla,

els edificis que s'inclouen en el Catàleg de béns protegits s'agrupen sota diferents epígrafs: “Monuments Singulars”, “Esglésies i capelles”, “Edificis Singulars”, “Masos” i “Altres”. És, significativament, en aquest darrer epígraf que hi apareixen algunes, poques, fàbriques: Can Joanetes, Plana Escubós, Bassols, Can Descals, l'Antiga Cooperació i Can Castellanes –i, si ho voleu, l'antiga Estació del Tren. En els apartats de “Conjunts” o d'“Espais urbans” no hi apareix cap conjunt fabril.

Fora dels edificis catalogats, tampoc no sembla –en una ciutat on hi ha una gran manca d'habitatge assequible– que les fàbriques desuetes que trobem per tot el nucli urbà es rehabilitin en la mesura que cal per fer-hi pisos o *lofts*. L'any 2019 la Generalitat va anunciar que faria pisos de lloguer social a l'antiga Cooperació Fabril, però si passeu per davant tot sembla indicar que no s'hi fa res. La conversió d'aquests espais abandonats en equipaments culturals és també una via a potenciar, en la línia de la prevista instal·lació de la Biblioteca a Can Sacrest.

Pel que fa a la importància que s'atorga al patrimoni industrial en la promoció turística de la ciutat, s'hi podria fer bastant més. Turisme Olot, per exemple, al seu web, té un epígraf titulat “Xemeneies i façanes amb encant [!] ens recorden el passat tèxtil olotí”, on inclou Can Joanetes, la xemeneia de la plaça Catalunya, el pont de Santa Magdalena i les fàbriques vora riu, i Can Castellanes. Altrament, el web Garrotxa Cultour, dins els Elements d'interès patrimonial, hi fa sortir, al costat d'esglésies i masos, alguns, pocs, elements fabrils, a indrets com Sant Jaume de Llierca, Besalú o la Canya.

Caldria doncs que ens convencéssim, també a Olot, que no podem entendre l'esplendor d'un eixample burgès si oblidem el “pati del darrere” de les fàbriques: són les dues cares, inseparables, de la mateixa moneda. I cal fer-les visibles totes dues.

J.M.M.

JOAN TRESSERRAS

Un matí fred i ventós d'aquest desequilibrat hivern que patim, quan buscàvem un lloc arrecerat per anar a estirar les cames, se'ns va ocórrer anar a fer una volta per Castellfollit de la Roca. Era un cap de setmana normal i la sorpresa fou la quantitat de turistes que hi trobàrem. El problema de trobar on aparcar n'era una prova fefaent. La majoria parlaven en les llengües i les seves variants pròpies de l'àrea metropolitana, veien el paisatge a través del mòbil, es feien *selfies* i duïen un gos. Nosaltres aparcàrem el cotxe al poble i anàrem fins al final de la carretera, on una escala molt còmoda ens baixà fins al pont i el barri del Fluvià, una antiga colònia industrial del municipi de Montagut i Oix. Allà, una passarel·la de fusta ben dissenyada i de manteniment descuidat travessa el Fluvià.

L'indret gaudeix d'una plàcida i recomanable visió del riu, de la cinglera basàltica i, per sobre, del poble de Castellfollit, que hi treu el nas. Es dibuixa la barana de protecció del mirador, situat a la plaça de l'església antiga, avui sense culte i destinada a finalitats culturals, que invita a pujar-hi. Seguint el camí, primer es troba assenyalat i indicat el que puja a les baumes de Caixurma, però nosatres seguïrem el que travessa el Toronell i, per l'antic i costerut camí empedrat, arribàrem al mirador ja mencionat. Cal reconèixer que tot plegat justifica el nombre elevat de visitants. Des del mirador, la panoràmica de l'Alta Garrotxa i la vall del Fluvià, encaixonada entre la muntanya del Cos i el bac que baixa des del santuari de la Devesa és de les que imanten la vista. Aquest tram de vall, que s'allarga fins al Pont Trencat, quasi sota del viaducte de l'autovia, quan era un entorn rústic va passar a la posteritat gràcies a les ben dibuixades litografies de Jean-Charles Langlois, del temps de la Guerra del Francès.

En passar pel camí que puja fins al poble, vaig veure el rètol indicador per anar a les baumes

de Caixurma i vaig recordar un fet de fa molts anys, de la dècada dels quaranta del segle passat, quan estudiava el batxillerat a l'Institut Municipal d'Olot, ubicat a l'última planta de l'antic convent carmelità. És un fet que cal situar en el seu moment i intentar fer l'esforç de revivre'l en aquell temps. Als de la meua generació no els serà difícil, però és quasi impossible que el comprenguin els de menys edat. A aquests els demano fe i que s'ho creguin. Va córrer la falòrnia que havien tirat un gat a les baumes de Caixurma i que havia aparegut, sa i estalvi, a Montagut. Si us plau, si ens situem, es pot veure que és una barbaritat, des de tots els punts de vista. Aquestes baumes no responen a la tipologia habitual d'allò que entenem per una *bauma*, que sol ser una cavitat a la llum del dia en una paret de roca, allargada, ample i poc profunda i que solia servir d'aixopluc del bestiar. Les de Caixurma són una mena de caverna, fosques, i amb una planta laberíntica, a diferents nivells i amb passos estrets, que dificulten determinar-ne el final. I només d'entrar, el sostre era ple de ratpenats.

La forçada aventura del gat espeleòleg de salvar desnivells i distància entre Caixurma i Montagut donà lloc a controvèrsies entre els companys del curs de batxillerat i arribaren a oïdes del professor de ciències, que era un conegut i popular metge de la nostra ciutat. Aleshores, era corrent que, per a molts dels nostres mestres, l'ensenyament fos un complement de la professió,

i el ben disposat professor, tot un científic, va tenir una idea lluminosa per esbrinar si era possible la peripècia del gat i determinar fins on podien arribar les anfractuositats de les baumes. La idea era anar a Caixurma i deixar-hi anar unes rates blanques. El mestissatge entre aquestes i els ratpenats crearia una nova espècie de bestiola, i fins allà on s'escampés seria on arribarien els tentacles de les baumes. Genial! I dit i fet. Anàrem a comprar unes rates blanques –per un temps foren mascotes– a una coneguda botiga d'electrodomèstics i foteses impensables del carrer Major i un dissabte a la tarda, l'única lliure d'escola, es muntà una expedició amb bicicletes. Devíem ser cinc o sis barbamecs, capitanejats pel professor, que carregà la gàbia de les rates al portaobjectes de darrere el seient de la seva bicicleta i, molt animats, tots cap a Caixurma, via Begudà i Castellfollit. Però, en baixar per una de les corbes tancades que hi havia a l'antiga carretera de Sant Cosme, succeí un fet impensable: el nostre capdavanter, sigui per culpa dels frens o per la velocitat, sortí de la carretera i anà a aterrar a un camp de blat de moro. I les rates blanques, de passeig entre les tiges! Així acabà la nostra expedició frustrada.

Aquest record em ve amant de nostàlgia, no de fracàs. En el moment de posar-lo per escrit, he recordat la frase de John Maynard Keynes: "El que és inevitable rarament succeeix, és l'inesperat el que acostuma a passar".

